בברכה הראשונה צריך לומר °שיר המעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות. בשנייה °שאו ידיכם קדש. בשלישית °יברכך ה' מציון. אם היו ארבע חוזר תליתיאתא בקדמיתא ורביעתא בתיניוותא. אמר רבי חנינא מאיילת השחר עד שיאור המזרח אדם מהלך ארבעת מילין משיאור המזרח עד שתנץ החמה ארבעת מיל. ומניין משיאור המזרח עד שתנץ החמה ארבעת מיל דכתיב °וכמו השחר עלה וגומר וכתיב °השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה. ומן סדום לצוער ארבעת מיל יותר הוון אמר רבי זעירא המלאך היה מקדר לפניהן הדרך ומניין מאיילת השחר עד שיאור המזרח ארבעת מיל כמו וכמו מילה מדמיא לחבירתה. אמר רבי יוסי בי רבי בון הדא איילתא דשחרא מאן דאמר כוכבתא היא טעיא זימנין דהיא מקדמא וזימנין דהיא מאחרה. מאי כדון כמין תרין דקורנין דנהור דסלקין מדינחא ומנהרין. דלמא רבי חייא רבא ורבי שמעון בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתה וראו איילת השחר שבקע אורה. אמר רבי חייא רבה לר' שמעון בן חלפתא בי רבי כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קימאה קימאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת. מאי טעמא °כי אשב בחושך ה' אור לי. כך בתחילה °ומרדכי יושב בשער המלך ואחר כך °ויקח המן את הלבוש ואת הסוס ואחר כך °וישב מרדכי אל שער המלך ואחר כך °ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות ואח"כ °ליהודים היתה אורה ושמחה. ואתיא דר' חייא כר' יודה דתני בשם ר' יודה עוביו של רקיע מהלך חמשים שנה *אדם בינוני מהלך ארבעים מיל ביום עד שהחמה נוסרת ברקיע מהלך חמשים שנה אדם מהלך ארבעת מיל נמצאת אומר שעוביו של רקיע אחד מעשרה ביום וכשם שעוביו של רקיע מהלך חמשים שנה כך עוביה של ארץ ועוביו של תהום מהלך חמשים שנה ומה טעם °היושב על חוג הארץ וכתיב °וחוג שמים יתהלך וכתיב °בחוקו חוג על פני תהום חוג חוג לגזירה שוה. תני עץ חיים מהלך חמש מאות שנה אמר רבי יודה בי ר' אלעאי לא סוף דבר נופו אלא אפי' כורתו וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו ומה טעם °והיה כעץ שתול על פלגי מים. תני עץ חיים אחד משישים לגן *הגן אחד משישים לעדן °ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן תמצית כור תרקשותה

תורה אור

שם
שם ח
שם
פסחים נד.
ישעי' מ
איוב כב
משלי ח
תהלים א
תענית י
בראשית ב

אם היו ארבע. ואם היום הוא שנושאין כפיהם ארבע פעמים בו כגון בתעניות במעמדות וביה"כ כדתנן ריש פ"ד דתענית: חוזר. חלילה באלו הפסוקים: תליתיאתא. בפעם השלישית אומר כמו בפעם הראשונה וברביעית כמו בפעם השניה שהוא תפילת מוסף וכך אומר בנעילה: מאיילת השחר. הוא כעין שני עמודים הנראין במזרח כדלקמן: וכמו השחר עלה. זהו האיר המזרח ויאיצו וגו' ומדכתיב בתריה השמש יצא וגו' ד' תיבות עד ולוט בא רמז לד' מילין: ומן. וכי מן סדום לצוער ד' מילין והלא יותר הוון: היה מקדר. היה מקצר לפניהן הדרך בכדי שיבואו לצוער עם הנץ החמה והביא אותו בשיעור מן מהלך ד' מילין וכדפרישית דתיבות על הארץ מיותר אלא לרמז על ד' מילין: כמו. היה צריך לומר כמו וכתיב וכמו השחר עלה משמע שיש עוד דבר הדומה לשיעור הזה ונלמד מחבירו הוא וכבר למדנו דמשהאיר המזרח עד נץ החמה ד' מילין א"כ מאילת השחר עד שיאיר המזרח ג"כ ד' מילין: מאן דאמר כוכבתא היא טעיא. טעות הוא לפרש כן שהרי אנו רואין לאותו כוכב שמכנין כוכב השחר לפעמים הוא מקדים ועולה ולפעמים הוא מתאחר: מאי כדון. ומהו זה שנקרא איילת השחר: כמין תרין דקורנין דנהור. כמין קרניים המתפללים לכאן ולכאן במזרח ונראין כעמודים המאירין: דלמא. מעשה בר' חייה רבה וכו' בקריאתה בהשכמה קודם שהאיר היום: בי רבי. אדם גדול וכן הוא ביומא ריש פ"ג: מ"ט כי אשב בחשך ה' אור לי. כלומר הגלות הוא החשך והגאולה אורה וכשם שהאור בשחר בא מעט מעט והולך ומתרבה כך גאולתן של ישראל שנדמה לאור וכך היה בימי מרדכי ואסתר: ואתיא דר' חנינא. גרסינן וכן גרים ביומא דר' חנינא הוא דאמר לעיל מאיילת השחר וכו' ד' מיל וזהו כר' יודה וכו' עד שהחמה נוסרת ברקיע וכו' וזהו משיאיר המזרח עד שתנץ החמה: חוג חוג לגזירה שוה. ויליף חוג דארץ ודתהום מחוג השמים: עץ חיים מהלך חמש מאות שנה. איידי דאיירי בעובי הרקיע מייתי נמי להא: לא סוף דבר נופו אלא אפי' קורתו. כלומר לא תימא דסביבות הען ותחת נופיו הוא דהוי כחשבון הזה וא"כ אין בעובי עצו כ"א השלים דת"ק שנה דכל שיש ברחבו טפח הקיפו שלשה טפחים אלא אפילו עובי קורתו ועצו הוא מהלך ת"ק שנה וחשבון עובי קורתו בלבד הוא דנקט בברייתא א"נ לא סוף דבר נופו כלומר דנופו ג"כ בחשבון הוא אלא עובי קורתו וסביבו בלבד הוא דקאמר: על פלגי מים. על כל פילוג המים: תמצית כור תרקב שותה

מראה הפנים

דסוטה דף ל"ט ע"ב ובמוסף דשבתא גרים התם שיר המעלות וכו' ברוך ה' מציון וגו' ולימא נמי יברכך ה' מציון דכתיב בהאי עניינא מתוך שהתחיל בברכותיו של הקב"ה מסיים בברכותיו של הקב"ה. והאי תלמודא ס"ל דכיון דכתיב בהאי עניינא מסקינן ליה בברכה שלישית. והתם גרים במנחה ובנעילה פסוקים אחרים דלא ס"ל כדהכא שיאמרו מה שכבר אמרו היום ומיהו מה שלא אמרו יכולין לומר לכ"ע ובהכי ניחא לי להרגן דקדוק התוס' שם על הא דקאמר בנעילה דיומא דכיפורי מאי אמר וכו' וכהכי לא ידענא אמאי לא קאמר בנעילה דתעניתא מאי אמר וכו' דהא בתענית נמי הוה נעילה. ולמאי דאמרן דמה שלא הזכירו היום יכולים לומר א"כ בנעילה דתעניתא יאמרו מה שאומרים במוסף דשבתא דהרי אין מוסף בתענית והא דאין אומרים לפסוקי מוסף במנחה דתענית היינו משום דבמנחה בעינן פסוקי דרחמי כדכתבו התוס' שם ד"ה אם עונינו ענו בנו וכו' ע"ש וזהו במנחה דוקא ובתענית על הצרה שלא תבא כדמוכח מקרא דעזרא שהביאו אבל ביומא דכיפורי אין שייכות לאלו הפסוקים דקאמר התם למה היה כאיש נדהם וגו' דבתענית הוא דשייכי ולהכך הוא דבעי בנעילה די"כ מאי אמר וכלומר אף למאי דקי"ל כר' יוסי שאין נשיאות כפים במנחה די"כ כ"א בנעילה מיהת אין שייכות לפסוקי דמנחה דתענית לנעילה די"כ ובשחרית ובמוסף כבר אמרו מה שהוזכר לעיל ובנעילה מאי אמר וכו' דבעינן פסוקי דהסברת פנים בשעת נשיאת כפים כדקאמר התם:

וגן אחד מששים לעדן וכו'. בבבלי פ"ק דתענית דף י' קאמר ריב"ל כל העולם כולו מהמצית גן עדן הוא שותה ומייתי נמי האי קרא ונהר יוצא וכו' וכלומר דכמו דהגן הוא שותה מהמצית של עדן שהוא א' מן ששים בבו כך כל העולם מהגן שהוא א' מששים בגן כדאמר התם לקמן:

כשפי

פירוש מבעל ספר חרדים

בבבלי במסכת סוטה כעבד שמקבל פרס מרבו ומחזיק לו טובה: אם היו ארבעה ארבעה. תפלות שאומרים בארבעתן ברכת כהנים שחרית מוסף מנחה נעילה. והיינו ביום הכפורים כדאיתא ריש פרק שלישי דתעניות: תליתאה כקדמיתא. בפעם שלישית דהיינו מנחה חוזר ואומר הפסוקים שאמר בראשונה דהיינו שחרית וברביעית דהיינו נעילה מה שאמר בשנית דהיינו מוסף: אילת השחר. כוכב הנראה קודם עלות השחר מעט עד שיאור מזרח שיעלה עמוד השחר היינו תחלת זריחת החמה קודם עוברה עובי הרקיע עד שתנץ החמה סוף זריחה שעברה עובי הרקיע: יותר הוין. קושיא היא היכי אמרת מסדום ועד צוער ארבעה מילין בלבד הרי בתוס אנו רואים דיש יותר ומשני דהמלאך היה מקדר לפניהם והוא מלשון מקדרין בהרים במסכת עירובין. כלומר ומה שיש מסדום לצוער ארבעה מילין היינו כשנקדר ונראה שהחכמים קדרו אותו הדרך ומצאו ארבעה מילין. ואם תאמר מנא ליה הא דילמא יותר משיעור ארבעה מילין הילוך בלא קדור יש לומר דהכתוב משמע שבא לומר דגם אירע לו ואומר תראה שלא עשה לו ה' שמיד משעלה השחר עד שהשמש יצא על הארץ הגיע לוט לצוער ונמלט מההפיכה וכי נלך בפשיטות אי אפשר לו לאדם זריז להגיע שם. אלא דודאי קדר לו המלאך הדרך: כמו וכמו מילה וכו'. דכתיב וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט דודאי מעלות השחר התחיל לוט ללכת וכן נתן הכתוב ס מן משעלה השחר עד השמש יצא הגיע לצוער ולשון וכמו רוצה לומר וכשיעור שאספר לך לקמן דהיינו משהשחר עלה עד השמש כמו שיעור זה מקודם היו ממהרים המלאכים לקום ללכת דהיינו הילוך ארבעה מילין וגם כמו משמש לסימן לזמן הקודם שהיה בו אור מתחיל בהארה דומה לעלות השחר והוא יציאת איילת השחר והיינו דקאמר התלמוד כמו וכמו לשני פירושים אלו למלת וכמו: איילתא דשחרא. הוא איילת השחר שהזכיר דוד מלכנו ובני אדם כוכב אחד קורין אותה לוז"רו די לא מיאנא ואשמעינן ר' יוסי בר רבי בון דהאומר שהוא כוכב טועה שהרי פעמים מקדמת פעמים מאחרת כשאר הכוכבים וכיון דחזינן דלעולם אינה יוצאה בזמן אחד נראה דאינה אותה איילת שאין ראוי ליקרא איילת השחר אלא דבר קבוע קרוב לשחר תמיד בשיעור אחד אלא כמין שני קרני אור שעולין מהמזרח קודם עלות השחר: דלמא. לשון קצרה הוא דא למה דמיא ובכל מעשה שמספר בירושלמי מתחיל כך ובמדרש חזית פירש מהנות כוונה דלמא כמו איתמר בבבלי והראיתי למורי נ"ע ואמר לי לא סבירא לי משום דתיבת דלמא אין משמע איתמר: קריצתא. אשמורת הבוקר: קימאה קימאה. מעט מעט: ומרדכי יושב בשער המלך קוף בגתן ותרש. והגיד מרדכי והיא הקדמת רפואה למכה דומה לאיילת השחר ועל זה אמרה אסתר כרות הקודש למנצח על איילת השחר כדברי רז"ל ואחר כך ויקח המן את הלבוש היינו דמיון לעלות השחר דהיא התחלת זריחה ולא הזכיר הנער שבינתיים דהיינו קדרותא דבתרה דלא מכי אלא האורות הלוך וגדל: וישב מרדכי אל שער המלך. לא גרסינן דאין זו הארה דלשקו ולתעניתו שב כדפירשו רז"ל: ואחר כן ומרדכי יצא. דומה לשמש יצא על הארץ דאמרו לעיל דהיינו סוף זריחה דכבר עברה החמה עובי הרקיע: ליהודים היתה תוקף אור השמש בגבורים: ואתיא דר' חנינא. דמנה התחלת זריחת החמה וסוף זריחה הוא ארבע מילין ביום והכי נמי אמרו בבבלי מהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות וידוע דכל פרסה ארבעה מילין: עד שהחמה נוסרת. מתחלת זריחתה עד עוברה עובי הרקיע: הכי גרסינן לה בבראשית רבה פ' ט"ו לא סוף דבר נופו מהלך חמש מאות שנה אלא קורתו מהלך חמש מאות שנה. כלומר דמהלך חמש מאות שנה דאמרן דהוי עץ החיים אין הנופות והענפים המתפשטים ממנו בכלל אלא עיקר עובי והקף גוף האילן שהוא הקורה לבד חמש מאות שנה: הכי גרסינן לה התם בבראשית רבה פרשת ט"ו מהמצית בית כור תרקב שותה. ופירש"י מהמצית בית כור שהוא בית כור שלשים סאין ושלשים סאין עושין ששים תרקבים לפי שסאה ששה קבין והתרקב פירושו תרי וקב בשם שלשה קבין כך מהמצית עדן שהגן שהוא אחד מששים בעדן ופי' ה"ר אברהם בן אשר ז"ל מהמצית בית כור ממה שהבית כור מהמלא אחר שהשקתו ונזחלין המים שעל פניו ומתקבצים במקום אחד יכולין להשקות תרקב בשם שלשה קבין וכן שענין כגן עדן שהוא אחד ששים הוא שותה מהמצית שעדן ומהמצית הגן יוצאים ארבעה נהרות במסם העולם שותה שכל המעיינות והנהרות נמשכות מהן וזהו שאמר רבי יהושע בן לוי בפסקא קמא דתעניות כל העולם מהמצית גן עדן הוא שותה שנאמר ונהר יוצא מעדן וגו' עכ"ל:

ממנים

שנויי נוסחאות (ס"א) **חצנא** נ"ל **חננא**. (שכ"מ) **חייא** בכי"ל **חנינא**.

חדושי רד"א

מאילת השחר ט' וכמו מילה מדמיא לחבירתה כו'. נ"ב פי' כמו משיאור המזרח עד שתנץ החמה הוא ד' מילין אף כן שיעור מאילת השחר עד שיאור המזרח מילה כו' מדמי לחבירתה:

זמן סדום לצוער ד' מילין יותר הוון כו'. נ"ב פירוש בבבלי פסחים (צ"ג-צ"ד ע"ב) קאמר ר' חנינא גופיה לדידי חזי לי ההוא אתרא והוי חמשה מילי ועשוי וגו' (דף צ"ד ע"א) ויאמר אני וגו': **הרין** דוקרנין כו'. נ"ב דוקרנים כמו קנים הרוקרנים וכמו שפציגו בת"י לקמן בס' כמה אשה הדא אמרה כמין דייקרנין הוא דוקרנין:

ובן אחד מס' כו'. נ"ב בבבלי פסחים צ"ד ע"א. תענית י' ע"א:

מהר"א נריירץ

תני עץ חיים מהלך חמש מאות שנה. נ"ב מאמר זה. הוא ג"כ בבראשית רבה פ' ט"ו ובמדרש חזית בשיר השירים על פסוק אחת היא יונתי: